

Jakob Patekar
Rochester Institute of Technology Croatia
Damira Tomljanovića Gavrana 15, HR-10000 Zagreb
jakob.patekar@outlook.com

ODNOS NORME I UZUSA NA PRIMJERU PARONIMA

U ovome se radu na temelju istraživanja uporabe paronima promišlja o odnosu norme i uzusa te o izazovima istraživanja norme i uzusa. Naime, paronimi su kao riječi sličnoga izraza i različita značenja zanimljivo standardološko pitanje – ali i jezikoslovno s obzirom na to da je paronimija vrsta leksičkoga odnosa. Izazov pri istraživanju paronima kao standardološkoga pitanja predstavlja uopće istraživanje norme i uzusa te stoga kroz rad promišljamo o tome što čini normativne izvore u hrvatskome jeziku, na čemu treba temeljiti normu te kako istraživati uzus. Istraživanje je provedeno na uzorku od 296 ispitanika putem anonimnoga upitnika koji je sadržavao zadatak nadopunjavanja rečenica. Rezultati pokazuju da postoje paronimni parnjaci koje velik broj ispitanika upotrebljava u značenju drukčijemu negoli je propisano u normativnim izvorima, ali i da sama norma nije sasvim usuglašena oko toga je li kod određenih članova riječ o paronimima ili sinonimima.

0. Uvod

Paronimi su zanimljivo jezikoslovno i standardološko pitanje. S obzirom na prisutnost paronimnih parova u svakodnevnome govoru te činjenici da se u njihovoj uporabi često griješi (savjetnik.ihjj.hr/savjet.php?id=132, 9. siječnja 2016.), iznenađuje koliko malo o paronimiji i paronimima možemo saznati iz suvremenih hrvatskih jezikoslovnih izvora. Tafra (2005) stoga s razlogom govori o marginalizaciji paronimije, a koja nije svojstvena samo hrvatskome, nego i međunarodnome jezikoslovlju (s izuzetkom ruskoga jezikoslovlja). Prema Tafri (2005), najveća se razilaženja u tumačenju leksičkih odnosa u jezikoslovnoj literaturi odnose na paronimiju i upravo je ta leksička pojava najslabije obrađivana unutar leksikologije.

Naše zanimanje za paronime započinje 2015. godine kada smo pri pisanju jezičnoga savjeta naišli na problem koji parnjak *čitak* ili *čitljiv* preporučiti kada je u pitanju razumljivost rukopisa, a koji kada je u pitanju razumljivost štiva (Patekar 2015). To nas je istraživanje navelo ne samo na promišljanje o paronimiji nego i na promišljanje o odnosu i istraživanju norme i uzusa. Ispostavilo se, naime, da dva školska rječnika hrvatskoga jezika, koji bi s obzirom na svoju namjenu trebali biti normativni, donose oprečne definicije spomenutih riječi. Nadalje, usporedbom rezultata pretraživanja Hrvatskoga nacionalnog korpusa i Hrvatske jezične riznice i rezultata analize rječničke građe, ustvrdili smo da definicije u rječnicima ne uključuju sva značenja u kojima govornici upotrebljavaju riječi *čitak* i *čitljiv*.

Spomenuto nas je istraživanje stoga motiviralo da promišljamo o sljedećim pitanjima:

1) Što se u Hrvatskoj može smatrati normativnim izvorom?

2) Na čemu treba temeljiti normu – na uzusu, leksikografskim rješenjima ili rješenjima jezikoslovaca?

3) Kako istraživati uzus?

Nadamo se da ćemo ovim radom dati doprinos odgovorima na ta pitanja. Dakle, cilj je rada na primjeru paronima uputiti na odnos norme i uzusa, ali i na izazove s kojima se suočavamo u istraživanju norme i uzusa.

1. Definicija paronima

Pogledamo li definicije paronima u četirima rječnicima, dvjema enciklopedijama i jezičnome savjetniku, uočit ćemo da im je svima zajedničko to što u barem jednome značenju paronima govore o kakvoj sličnosti i različitosti značenju (Tablica 1). U prvome navedenom rječniku (RHJ 2000) prva definicija govori o istovjetnosti korijena, ali se ne spominje različitost značenja. Druga definicija pak govori o glasovnoj sličnosti te o različitosti postanku ili značenju. U drugome rječniku (ŠRHJ 2012) sličnost nije samo u zvučnosti riječi već i u njezinu pisanome obliku, a značenje je različito. U trećemu rječniku (VRHSJ 2015) druga definicija odgovara onoj u drugome rječniku spominjući pisani oblik i zvučnost riječi. No, u ovome rječniku spominju se još i tvorbena osnova (prva definicija) i korijen (treća definicija). Na Hrvatskome jezičnom portalu pak, govori se o riječima srodnoga postanka u prvoj definiciji, dok se u drugoj definiciji razlikuju a) riječi prividno sličnoga oblika, a različita značenja ili postanka od b) riječi istoga korijena ili izgovora, a različita značenja.

U mrežnoj enciklopediji Proleksis, koju pokreće Leksikografski zavod Miroslav Krleža (LZMK), daje se veoma kratka definicija u kojoj se samo spominje sličnost riječi (ne spominjući ni zvučnost ni oblik) i različitost značenja. Zanimljivo, mrežno izdanje Hrvatske enciklopedije, koju također pokreće LZMK, donosi nešto dužu definiciju u kojoj se govori o različitome značenju riječi koje su slične u pisanju ili izgovoru. Primijetit ćemo da se u prethodno navedenim rječničkim definicijama govori o sličnosti u pisanju **i** izgovoru, a u enciklopedijskoj definiciji o sličnosti u pisanju **ili** izgovoru. Nijedna definicija u dvjema enciklopedijama ne spominje isti korijen ili tvorbenu osnovu.

Konačno, u mrežnome Jezičnom savjetniku Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje pronalazimo da je riječ o riječima koje se slično izgovaraju ili pišu, ili slično zvuče, a imaju različito značenje. Usto, često imaju istu tvorbenu osnovu.

Tablica 1. Definicije paronima u rječnicima, enciklopedijama i jezičnome savjetniku

R. b.	Definicija paronima	Izvor
1.	„1. riječ izvedena od istoga korijena kao i neka druga riječ; 2. riječ glasovno slična nekoj drugoj riječi, ali različita po postanku, značenju i sl.”	RHJ 2000: 807
2.	„riječ koja se piše, izgovara i zvuči slično kao druga riječ, ali ima različito značenje ”	ŠRHJ 2012: 479
3.	„1. riječ koja ima istu tvorbenu osnovu kao i koja druga (npr. crveniti = činiti crvenim i crvenjeti se = postajati crvenim); 2. riječ koja se slično piše i slično zvuči kao i koja druga riječ, ali ima različito značenje (npr. papirni – papirnat, elektronski – elektronički); 3. riječ koja ima isti korijen ili se izgovara isto kao i koja druga riječ, ali ima različito značenja (npr. kòsa – kòsa, grād – grād)”	VRHSJ 2015: 1025
4.	„1. riječ srodna po postanku s nekim drugim riječima [<i>reći, riječ, izricati</i>]; 2. a. riječ po obliku prividno slična kojoj drugoj riječi, ali se od nje razlikuje po postanku, značenju i sl. [<i>grād – grād; rezimirati – remizirati</i>] b. dvije ili više riječi istoga korijena ili izgovora, različita značenja [<i>rebro</i> a. dio skeleta b. brdska kosa, laz, oplaz, rebar]”	Hrvatski jezični portal (9. siječnja 2016.)
5.	„riječ ili niz riječi sličan drugoj (drugima) no različit u značenju , npr. <i>pozor – prozor – prizor.</i> ”	Proleksis enciklopedija (9. siječnja 2016.)

6.	„riječ ili niz riječi različita značenja , ali razmjerno slična oblika u izgovoru ili u pisanju, zbog čega među njima nerijetko dolazi do paronimičke atrakcije, odnosno do pojava tzv. pučke etimologije. Usp. <i>previdjeti – predvidjeti, presjesti – prisjesti</i> , ili u franc. <i>collision</i> : sudar, sraz – <i>cullusion</i> : dogovor komu iza leđa.”	Hrvatska enciklopedija (9. siječnja 2016.)
7.	„riječi koje se slično izgovaraju, slično pišu ili slično zvuče, ali imaju različito značenje . Odnos dviju ili više takvih riječi naziva se paronimija. Paronimi su često riječi koje imaju istu tvorbenu osnovu, npr.: <i>crveniti</i> ‘činiti što crvenim’ / <i>crvenjeti se</i> ‘postati crven’. Zbog sličnosti izraza u uporabi se paronima često griješi. Paronimi mogu biti domaćega podrijetla ... ili posuđenice, tj. riječi stranoga podrijetla...”	Jezični savjetnik Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje (9. siječnja 2016.)

Napomena: riječi masnim tiskom istaknuo autor rada.

Već je na prvi pogled jasno da je riječ o šarolikim definicijama iste riječi. No, osim što su različite, smatramo da određene definicije nisu u skladu s onime što paronimi predstavljaju u hrvatskome jezikoslovlju. Naime, Tafra (2005: 252–254), koja se sustavno bavi paronimima u hrvatskome jeziku, donosi devet kriterija koje riječi trebaju zadovoljiti kako bi se mogle smatrati paronimima:

- 1) moraju pripadati jednome jeziku
- 2) moraju pripadati samo standardnome jeziku ili nekome od idioma, uzimajući u obzir vremensku, prostornu i stilsku raslojenost jezika
- 3) moraju pripadati jednomu vremenskom odsječku
- 4) moraju pripadati istomu leksičko-gramatičkom razredu, kako bi bile zamjenjive ili nezamjenjive u istom sintagmatskome nizu
- 5) moraju pripadati istomu leksičko-semantičkom razredu, jer se samo riječi koje označuju slične pojmove iz istoga pojmovnog razreda mogu lako zamjenjivati
- 6) moraju imati iste gramatičke kategorije, primjerice glagoli trebaju biti istoga vida
- 7) moraju pripadati istoj tvorbenoj porodici, s naglaskom da je riječ o istome korijenu, a ne nužno istoj tvorbenoj osnovi
- 8) moraju imati djelomično podudarnu fonološku strukturu

9) moraju imati djelomično podudarnu semantičku strukturu, jer tada postoji jak potencijal zamjenjivosti.

Navedeni kriteriji dakle isključuju lažne prijatelje (npr. hrv. *aktualan* i engl. *actual*), riječi pseudoetimološke sličnosti (npr. *lučki* i *lučni*), paradigmatičke oblike jedne ili dviju riječi (npr. *listovi* i *lišće*), riječi koje pripadaju dvama leksičko-gramatičkim razredima (npr. *svijetleći* i *svjetleći*), leksemске dublete (npr. *slušatelj* i *slušalice*), riječi koje imaju dva gramatička lika (npr. *ova bol* i *ovaj bol*), imena (*težak* i *Težak*) te ostale homofone i homografe koji nemaju semantičku vezu (Tafra 2005: 251–252). Sagledamo li prethodno dane rječničke i enciklopedijske definicije u kontekstu ovih kriterija, jasno je da su preširoke, nepotpune ili netočne. Primjerice, par *svjetlo* i *svijetlo* mogao bi biti paronim prema svim navedenim definicijama, što definicije čini preširokima odnosno nepotpunima (iako je riječ o istome korijenu i različitim značenjima, *svjetlo* je imenica, a *svijetlo* prilog te zbog toga nije riječ o paronimima). Netočnima pogotovo smatramo definicije koje uključuju homonime odnosno homografe, poput definicija u VRHSJ-u (2015) i na Hrvatskome jezičnom portalu, ili pak definicije koje u primjerima navode riječi nepovezanoga značenja, poput gore navedenih enciklopedijskih definicija. Nećemo ulaziti u daljnju analizu danih definicija budući da je riječ o općejezičnim rječnicima i općim enciklopedijama koje ne moraju nužno dati užu jezikoslovnu definiciju paronima. Ipak, navedene definicije upućuju na različito poimanje leksikografa što to paronimi jesu.

U našem radu prihvaćamo navedene kriterije paronima i opredjeljujemo se za definiciju da su paronimi „riječi istoga korijena i istoga leksičko-gramatičkoga i leksičko-semantičkoga razreda, slične po izrazu i po sadržaju” (Tafra 2005: 254).

2. Metodologija

2.1. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja bio je provjeriti upotrebljavaju li govornici članove odabranih paronimnih parova u značenju koje je definirano u normativnim izvorima. Istraživanje je provedeno u veljači 2016. godine, a podatci su prikupljeni putem anonimnoga upitnika na platformi SurveyMonkey.

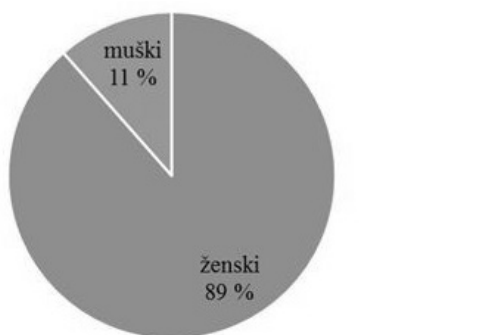
Za normativne su izvore odabrani sljedeći rječnici i jezični savjetnici:

- a) 555 jezičnih savjeta (Blagus Bartolec i dr. 2016)
- b) Anićeve školski rječnik hrvatskoga jezika (2015.)
- c) Hrvatski jezični savjeti (Ham i dr. 2014)

- d) Hrvatski jezični savjetnik (1999.)
- e) Reci mi to kratko i jasno. Hrvatski za normalne ljude (Opačić 2015)
- f) Školski rječnik hrvatskoga jezika (2012.).

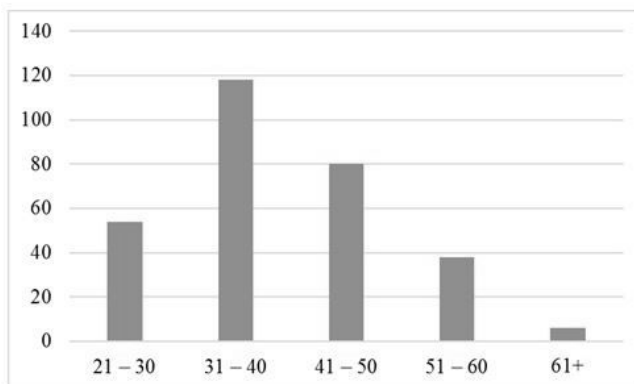
2.2. Uzorak

Istraživanje je provedeno na prigodnome uzorku od 296 ispitanika, od čega je 262 bilo ženskoga spola, a 34 muškoga (Prikaz 1).

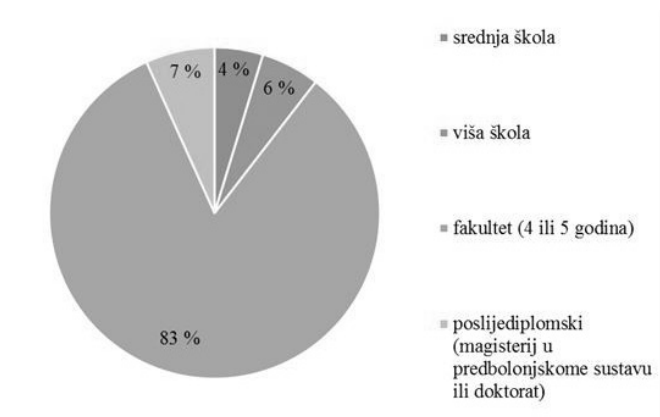

Prikaz 1. Ispitanici prema spolu

Najviše je ispitanika bilo dobi između 31 i 40 godina, a najmanje iznad 61 godine (Prikaz 2). Nadalje, najviše je ispitanika imalo završen fakultet (četiri ili pet godina), dok je manji broj ispitanika imao završenu srednju školu, višu školu ili poslijediplomski studij (magisterij ili doktorat) (Prikaz 3).

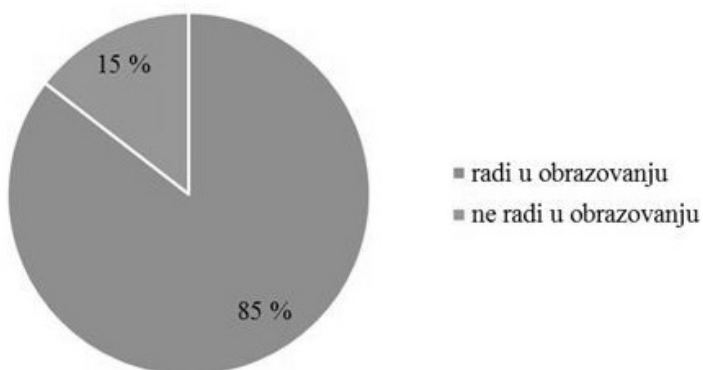

Prikaz 2. Ispitanici prema dobi

Prikaz 3. Ispitanici prema stupnju obrazovanja

Konačno, bitno je istaknuti da većina ispitanika radi u obrazovanju (Prikaz 4).

Prikaz 4. Ispitanici prema zaposlenju

2.3. Instrument

Za instrument je osmišljen upitnik koji se sastojao od uvodnoga dijela u kojemu su se prikupljali opći podatci o ispitaniku, zadatka nadopunjavanja reče-

nica te neobveznoga dijela u kojemu su ispitanici mogli napisati svoj komentar. U zadatku je nadopunjavanja u svakoj od 12 rečenica nedostajala jedna riječ te je bilo dano jedno početno slovo ili više njih s ciljem usmjeravanja ispitanika k traženoj riječi (ali istovremeno ostavljajući mogućnost da se upiše bilo koji paronimni parnjak). Paronimi su odabrani na temelju autorove procjene učestalosti pogrešaka pri uporabi navedenih parnjaka, ali i na temelju pregleda jezičnih savjetnika koji svojom obradom određenoga pitanja pokazuju da je ono prepoznato kao problem za govornike.

Ciljani su bili sljedeći paronimni parnjaci:

1. tučnjava/tuča
2. stranica/strana
3. zacrvenjeti/zacrveniti
4. zahladnjenje/zahlađenje
5. nečitljiv/nečitak
6. desetak/desetina
7. nesnosan/nesnošljiv
8. redak/red
9. televizor/televizija
10. zadaćnica/zadaća
11. istjecati/isticati
12. papirni/papirnat.

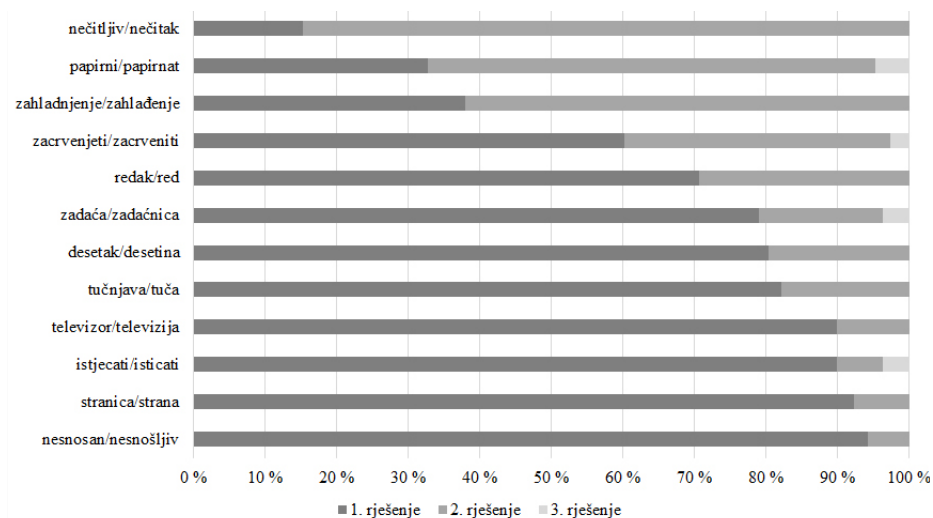
Prvi član u paru jest onaj čije značenje odgovara kontekstu rečenice prema normativnim izvorima. Na ovome su popisu paronimi navedeni u nominativu odnosno infinitivu, ali u zadatku nije uvijek tražen isključivo nominativ odnosno infinitiv. Vrijedi napomenuti da ispitanici nisu imali uvid u paronimne parove kao u nekim drugim istraživanjima u kojima se treba odabrati točan član od ponuđenoga para (npr. Bulić 2015, Tafra 2005).

3. Rezultati

3.1. Deskriptivna analiza

U Prikazu 5. možemo vidjeti uspješnost ispitanika u svih 12 rečenica. Napomenut ćemo ovdje da se „1. rješenje” odnosi na značenjski odgovarajući paronimni parnjak, „2. rješenje” na značenjski neodgovarajući paronimni parnjak,

a „3. rješenje” nije paronimni parnjak, ali ga ispitanici navode kao odgovor, kao kada su poneki ispitanici pisali *zbornice* umjesto očekivanih parnjaka *zadace* ili *zadacnice* u 10. rečenici ili pak *papira* umjesto *papirnog* ili *papirnatog* u 12. rečenici.

Prikaz 5. Prikaz postotka ispitanika koji su napisali prvi parnjak, drugi parnjak ili treće rješenje

Iz gornjega prikaza možemo vidjeti da su tri paronimna para kod kojih je većina ispitanika dala normativno netočne odgovore. U nastavku stoga navodimo rečenice u kojima je došlo do pogreške te postotak ispitanika koji su se opredijelili za netočno rješenje:

- Rukopis ti je tako **nečitak** da ne razumijem ništa što si napisao. (**84,80 %**)
- Recikliranje **papirnatog** otpada, poput novina i starih bilježnica, ne bi trebao biti problem. (**62,50 %**)
- Mislim da je na djelu globalno **zahlađenje**, a ne globalno zatopljenje. (**55,74 %**)

Što se tiče para *nečitljiv/nečitak*, rječnici odabrani kao normativni izvori za potrebe ovoga rada daju oprečne definicije, što smo spomenuli i u uvodnome dijelu. Ipak, opredijelili smo se za *nečitljiv* kao normativno točno rješenje u kontekstu dane rečenice s obzirom na to da se u većini hrvatskih rječnika *nečitljiv* odnosi na razumljivost rukopisa. Za opširnije objašnjenje mogućih znače-

nja zanižekanoga oblika riječi *čitljiv* i *čitak* upućujemo na Patekar (2015). Bez obzira na značenje definirano normom, većina se ispitanika opredijelila za riječ *nečitak* kako bi opisala rukopis. Takav je rezultat u skladu s podacima dobivenim analizom korpusa¹. Naime, pojavnica sveze *nečitak rukopis* javlja se 34 puta naspram 9 za *nečitljiv rukopis*².

Kada je riječ o paru *papirni/papirnat*, razlika je u tome da *papirni* znači ‘koji se odnosi na papir [*~ otpad*]’, a *papirnat* ‘koji je napravljen od papira [*~ omet; papirnata kutija*]’ (ŠRHJ 2012: 477). No, više od 60 % ispitanika uz *otpad* upotrebljava riječ *papirnat*, a ne *papirni*. Analiza korpusa također je pokazala da je češća sveza *papirnati otpad* (39) negoli *papirni otpad* (29).

U trećemu paru, *zahladnjenje/zahlađenje*, razlika je u tome što *zahladnjenje* (‘pad temperature’) dolazi od glagola *zahladnjeti*, ‘postati hladnim’, dok *zahlađenje* dolazi od glagola *zahladiti*, ‘učiniti hladnim’ (ŠRHJ 2012: 885). Tu opreku pronalazimo i u, primjerice, Hrvatskim jezičnim savjetima (Ham i dr. 2014). Nešto više od polovice ispitanika ipak se opredijelilo za globalno *zahlađenje*. I u korpusu pronalazimo *globalno zahlađenje* (56) kao učestaliju pojavnici od *globalnoga zahladnjenja* (7).

U sljedećemu dijelu navest ćemo ostalih devet rečenica u kojima je većina ispitanika dala normativno točne odgovore. Uz rečenice je naveden postotak ispitanika koji su se opredijelili za točno rješenje:

- d) Djevojka se **zacrvenjela** od srama. (60,14 %)
- e) Uredno piši. Kad dođeš do kraja **retka**, prijeđi u novi. (70,61 %)
- f) Učenici željno iščekuju ocjene iz školske **zadaće**. (79,05 %)
- g) Tko će obuzdati **desetke** tisuća nezadovoljnih navijača? (80,41 %)
- h) Poslije utakmice izbila je **tučnjava** među navijačima. (82,09 %)
- i) Iz spremnika je počelo **istjecati** ulje. (89,86 %)
- j) Stavili smo **televizor** u sobu pa sad svaku noć iz kreveta gledamo filmove i serije. (89,86 %)

¹ Analiziran je Hrvatski mrežni korpus (hrWaC v2.2) koji obasiže približno 1,4 milijarda pojava prikupljenih s mrežnih stranica domene .hr. Budući da je riječ o raznovrsnim mrežnim stranicama, smatramo da je sadržaj manje uređivan u usporedbi s izvorima koje nalazimo u Hrvatskome nacionalnom korpusu (HNK) i Hrvatskoj jezičnoj riznici (HJJ) te je stoga i prikladniji jer je riječ o mahom neelektoriranoj uporabi. K tomu, HNK često je nedostupan, a HJJ za potrebe ovoga rada nije dao dovoljan broj pojava za tumačenje učestalosti.

² Zbog velikoga broja pojava u odabranome korpusu pri pretrazi pojedinačnih riječi odlučili smo prikazati rezultate koji se odnose samo na sveze navedene u rečenicama zadatka. Primjerice, budući da korpus sadrži 10 787 pojava leme *papirnat* te bi analiza surječja i značenja nadilazila opseg ovoga rada, prikazali smo rezultate samo za lemu *papirnati otpad*.

k) Otvorite knjige na **stranici 46** i pročitajte tekst. **(92,23 %)**

l) Nakon prošlogodišnjih **nesnosnih** vrućina, radujem se umjerenom ljetu. **(94,26 %)**

Osvrnut ćemo se samo na one primjere u kojima je trećina, odnosno od 30 % do 40 % ispitanika dala netočne odgovore, dakle na d) i e). Razlika između *zacrvenjeti* i *zacrveniti* istovjetna je onoj između *zahladnjeti* i *zahladniti* – prvi se oblik odnosi na to da što postaje takvim, a drugi na to da se što čini takvim. *Zacrvenjeti* stoga znači ‘postati crvenim’, a *zacrveniti* ‘učiniti što crvenim’ (primjerice, obojiti što u crveno); takve paronime nazivamo korijenskim (Tafra 2005).

Par *redak/red* zanimljiv je sa standardološkoga aspekta. Uočit ćemo da je relativno visok postotak odabrao upotrijebiti riječ *redak*, što nas je donekle i iznenadilo uzimajući u obzir da često čujemo da se u takvome kontekstu govori o *redovima*, a ne *redcima*. Iako Opačić (2015: 272) čini jasnu razliku pa za *redak* kaže da je ‘niz pisanih ili tiskanih slova, odnosno riječi u jednoj crti’, a *red* ‘niz onoga što dolazi jedno iza drugoga’, u Hrvatskome jezičnom savjetniku (1999.) upućuje se na *redak* kao standardnojezično preporučljiviju inačicu od riječi *red* kada je u pitanju tisak. Nešto umjereniji pristup na tragu potonjega savjetnika uočavamo i u dvama školskim rječnicima korištenima u ovome istraživanju. Naime, AŠR (2015) i ŠRHJ (2012) dopuštaju sinoniman odnos toga paronimnoga para. Ipak, taj odnos nije ravnopravan te rječnici upućuju korisnika na normativno ispravniji parnjak. Isti je slučaj i s parom *tučnjava* i *tuča*. Kada je u pitanju pak par *stranica* i *strana*, AŠRHJ (2015) čini jasnu razliku između tih dviju riječi i ne dovodi ih u sinoniman odnos. Jezični savjetnici navedene parove (*tučnjava* i *tuča*, *stranica* i *strana*) jednoznačno tumače kao paronime.

3.2. Statistička analiza

Osim deskriptivne, provedena je i statistička analiza u programu SPSS 17.0 kako bi se ispitalo imaju li spol, dob, stupanj obrazovanja i rad u obrazovanju statistički značajan utjecaj na postignute rezultate. Pokazalo se da nema statistički značajne razlike u rezultatima ispitanika s obzirom na spol i dob. No, utvrđena je statistički značajna razlika s obzirom na stupanj obrazovanja (Tablica 2 i 3) i s obzirom na rad u obrazovanju (Tablica 4 i 5).

Pogledamo li u Tablici 2 srednje vrijednosti prema stupnju obrazovanja, vidjet ćemo da se ta vrijednost smanjuje s višim stupnjem obrazovanja (niža vrijednost znači bolji rezultat). Ipak, analiziramo li koliko su razlike među tim vrijed-

nostima statistički značajne, uočiti ćemo u Tablici 3 da je statistički značajna razlika samo između ispitanika sa srednjoškolskim i ispitanika s poslijediplomskim obrazovanjem ($p = ,008$).

Tablica 2. Analiza varijance (ANOVA)

Stupanj obrazovanja	N	Srednja vrijednost	Standardna devijacija
srednja škola	14	1,4343	,15316
viša škola	17	1,3582	,14249
fakultet	245	1,3260	,14055
poslijediplomski	20	1,2620	,16018
ukupno	296	1,3286	,14496

Tablica 3. Usporedba među grupama s obzirom na stupanj obrazovanja

(I) Stupanj obrazovanja	(J) Stupanj obrazovanja	Razlika (I – J)	Standardna pogreška	p
srednja škola	viša škola	,07605	,05146	,536
	fakultet	,10833	,03918	,056
	poslijediplomski	,17229*	,04969	,008

* $p < ,05$

U Tablici 4 vidimo da ispitanici koji rade u obrazovanju ostvaruju bolji rezultat (niža vrijednost znači bolji rezultat), a prikaz podataka iz provedene analize varijance u Tablici 5 kazuje nam da je riječ o statistički značajno razlici ($F = 9,058$, $p < ,05$).

Tablica 4. Razlika u rezultatima ispitanika s obzirom na rad u obrazovanju

Rad u obrazovanju	N	Srednja vrijednost	Standardna devijacija
da	253	1,3183	,14237
ne	43	1,3893	,14686
ukupno	296	1,3286	,14496

Tablica 5. Analiza varijance (ANOVA)

	Suma kvadrata	Df	Prosječni kvadrat	F	p
Između grupa	,185	1	,185	9,058	,003
Unutar grupa	6,014	294	,020		
Ukupno	6,199	295			

Navedene statistički značajne razlike između ispitanika sa završenom srednjom školom i ispitanika s poslijediplomskim obrazovanjem te ispitanika koji rade u obrazovanju i ispitanika koji ne rade u obrazovanju ne začuđuju s obzirom na to da znamo da standardnu inačicu hrvatskoga jezika valja učiti (Frančić, Hudeček i Mihaljević 2006). Pored toga, navedeni rezultati upućuju na to da je razlikovanje paronima očigledno obilježje višega stila standardne inačice hrvatskoga jezika u kojemu kompetencija raste s obrazovanjem.

Na kraju iznošenja rezultata želimo upozoriti na ograničenja provedenoga istraživanja. Prije svega, uzorak ne odražava opću populaciju jer je pristran s obzirom na spol, stupanj obrazovanja i zaposlenje. S određenoga se aspekta istraživanje paronima na visokoobrazovanim ispitanicima može opravdati jer se standardna inačica jezika uči i stoga se očekuje da su njezinim najvišim oblikom, pa tako i najvećim izazovima, ovladali oni najobrazovaniji. Drugo ograničenje tumačenja rezultata odnosi se na provedbu. Budući da su ispitanici zadatak ispunjavali sami i da nije postojalo vremensko ograničenje po zadatku, postojala je mogućnost da neki od njih potraže rješenja u rječnicima i jezičnim savjetnicima, ili pak na kakvim mrežnim stranicama. Ipak, ispitanici se nisu mogli vratiti na istraživanje nakon što je jednom pokrenuto i završeno ili nakon što su napustili stranicu, što znači da nisu mogli naknadno unositi promjene. Treće i posljednje ograničenje koje treba imati na umu jest sam zadatak nadopunjavanja. Naime, neke rečenice manjemu dijelu ispitanika nisu bile u potpunosti jasne pa ispitanici nisu upisali jedan od članova paronimnoga para, već treće rješenje koje nije relevantno za istraživanje.

Unatoč navedenim ograničenjima, vjerujemo da je moguće na temelju istraživanja i njegovih rezultata promišljati o normi i uzusu te donijeti zaključke.

4. Zaključak

U zaključnome dijelu pokušat ćemo odgovoriti na tri pitanja postavljena u uvodu ovoga rada. Prije svega, zanimalo nas je gdje je sadržana norma suvre-

menoga hrvatskog jezika. Kada je u pitanju značenje, prvo čemu se kao korisnici okrećemo svakako su rječnici, no normativnima možemo smatrati samo školske i specijalizirane rječnike. Kada rječnici ne mogu riješiti nedoumicu, sljedeće za čime posežemo jesu jezični savjetnici kao najpreskriptivniji izvor norme. Problem je pak jezičnih savjetnika što su mnoga rješenja, mada kad odlično potkrijepljena s jezikoslovnoga aspekta, često umjetna; ona, naime, ne proizlaze iz suvremenoga uzusa, već su (autorima) poželjnija iz kakvih inih razloga (povijesnih, tvorbenih i sl.). Različita se rješenja normativnih rječnika mogu promatrati s pozitivne strane kao znak pluralizma. Ipak, čini nam se da korisnici taj pluralizam često doživljavaju kao nepotrebno nesuglasje i teže jednoznačnomu rješenju (Volenc 2015). U slučaju različitih rješenja, jedna od mogućnosti jest odabrati ono koje je zastupljenije. Pritom, dakako, zastupljenost ne može biti jedini kriterij, već treba sagledati i utemeljenost objašnjenja. Na temelju rečenoga, ne preostaje nego uvažiti hrvatski normativni pluralizam prisutan u rječnicima, pravopisima i gramatikama, a nešto manje i u jezičnim savjetnicima. Stoga, da odgovorimo na pitanje, normativni izvor hrvatskoga jezika jesu školski rječnici, pravopisi, gramatike i jezični savjetnici. Naravno, valja napomenuti da su paronimi najjasnije značenjski razgraničeni u jezičnim savjetnicima.

Sada kada smo ustvrdili gdje je sadržana norma suvremenoga hrvatskog jezika, osvrnimo se na sljedeće pitanje – na čemu treba graditi normu? Uvažavajući već uočeni pluralizam, vjerujemo da norma ne bi trebala biti privilegija pojedinaca, bili oni leksikografi, jezikoslovci ili davatelji jezičnih savjeta. Kako bi se norma učinila otvorenijom govornicima, trebala bi što više odražavati uzus. U tome kontekstu Katičić (2004) govori o uporabnoj normi i razlikuje je od eksplicitne koju pronalazimo u jezičnim priručnicima. Uostalom, istraživanje pravopisnih dubleta pokazalo je da govornici mahom ne prihvaćaju autorska rješenja (Volenc 2015), već se okreću onomu što godinama upotrebljavaju. Prema Siliću (2006: 24), standardni se jezik „razvija, pa onda i mijenja, i to, dakako, postupno. Sve što se u njemu događa događa se po načelu evolucije, a ne revolucije. Na normi je da to uvaži i da se u skladu s time ponaša.” Odražava li norma uzus kada, primjerice, 62,50 % mahom visokoobrazovanih govornika govori o *papirnatom*, a ne *papirnom* otpadu? No, određivanjem se uzusa kao temelja norme, nažalost, ne rješava problem, već se otvaraju nova pitanja. Na primjer, koji postotak govornika čini većinu? Nadalje, koje bismo govornike trebali uzeti u obzir – svih stupnjeva obrazovanja ili samo (visoko) obrazovane (s obzirom na to da se standardna inačica jezika uči)? Jasno je da se na ta pitanja u ovome trenutku ne mogu dati znanstveno utemeljeni odgovori, ali razmišljanje o standardnome jeziku kao o skupu stilova i registara (npr. Frančić,

Hudeček i Mihaljević 2006, Mićanović 2008, Silić 2006), a ne kao o monolitnoj tvorevini, mogao bi biti korak u pravome smjeru. Unatoč izazovima temeljenja norme na uporabi, ostajemo pri razmišljanju da norma mora biti otvorenija prema uzusu. Time bismo, između ostaloga, izbjegli „paranormativne inovacije” (Pranjković 2008: 84) i druge negativne učinke jezičnih ideologija koje promoviraju pojedinci ili institucije (Starčević 2016). U skladu s time, i normiranje bi paronima trebalo odražavati uzus, čime bi neki od postojećih paronima zasigurno (ponovno) postali sinonimi ili bi se u uporabi pak zadržao učestaliji parnjak. Ipak, ovdje valja napomenuti da je stabilna norma bitna kako bi se mogla poučavati standardna inačica jezika. Stoga, s glotodidaktičkoga bi aspekta bilo razumljivo da norma inzistira na značenjskim razlikama paronima poput *zahlađenja* i *zahladnjenja* jer su motivirani različitim glagolima, ali bi se uzusu trebala otvoriti kada je riječ o parovima poput *nečitak* i *nečitljiv*, *red* i *redak* ili *strana* i *stranica* gdje je razlika umjetno stvorena.

Kako bismo na uzusu mogli graditi normu, potrebno je da je jezik govornika negdje sadržan, a to su korpusi. Hrvatski korpusi hvalevrijedni su projekti koji teže što boljoj reprezentativnosti i nadamo se da će se u tome smjeru razvijati. Vjerujemo da bi po uzoru na, primjerice, korpuse engleskoga jezika (npr. British National Corpus i Corpus of Contemporary American English), svako trebali uključivati i govoreni jezik, a ne samo pisani. Tada bi se leksikografi i jezikoslovci u svome radu doista mogli osloniti na korpuse kao reprezentativne izvore jezične uporabe. Do tada, smatramo da istraživanja značenja i uporabe riječi ne bi trebala isključivati i ispitivanja govornika.

Da zaključimo, potrebno je prihvatiti pluralizam norme hrvatskoga jezika, normu učiniti otvorenijom uzusu te nastaviti s razvojem korpusa hrvatskoga jezika. Što se paronima tiče, potrebno je u rječničkim i enciklopedijskim izvorima prihvatiti jezikoslovnu definiciju paronima, a pri njihovu normiranju u obzir uzeti i stvarnu uporabu. Konačno, nadamo se da ćemo ovim radom potaknuti druge da istražuju paronomiju kao pojavu koja nam mnogo može reći o jeziku – o normi, uporabi i leksičkim odnosima.

Literatura:

- BLAGUS BARTOLEC, GORANKA I DR. 2016. *555 jezičnih savjeta*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- BULIĆ, NEVENA. 2015. *Leksičke dvojbe u hrvatskom standardnom jeziku (na primjeru paronima i pleonazama)*. Završni rad. Sveučilište Jurja Dobrile u Puli. Pula. 52 str.

- FRANČIĆ, ANĐELA; HUDEČEK, LANA; MIHALJEVIĆ, MILICA. 2006. *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
- HAM, SANDA I DR. 2014. *Hrvatski jezični savjeti*. Školska knjiga. Zagreb.
- Hrvatski jezični savjetnik*. 1999. Ur. Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica; Vukojević, Luka. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Pergamena – Školske novine. Zagreb
- KATIČIĆ, RADOSLAV. 2004. *Hrvatski jezični standard*. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb.
- MIĆANOVIĆ, KREŠIMIR. 2008. *Hrvatski s naglaskom*. Disput. Zagreb.
- MIHALJEVIĆ DJIGUNOVIĆ, JELENA; OPAČIĆ, NIVES; KRAŠ, TIHANA. 2004. Čega se više bojimo: materinskoga ili stranoga jezika? *Jezik u društvenoj interakciji*. Ur. Stolac, Diana; Ivanetić, Nada; Pritchard, Boris. Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. Zagreb – Rijeka. 303–317.
- OPAČIĆ, NIVES. ²2015. *Reci mi to kratko i jasno. Hrvatski za normalne ljude*. Znanje. Zagreb.
- PATEKAR, JAKOB. 2015. U potrazi za značenjem: čitak i čitljiv u normi i uporabi. *Jezikoslovlje* 16/2–3. 337–356.
- PRANJKOVIĆ, IVO. 2008. *Sučeljavanja*. Disput. Zagreb.
- SILIĆ, JOSIP. 2006. *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Disput. Zagreb.
- STARČEVIĆ, ANĐEL. 2016. Govorimo hrvatski ili „hrvatski“: standardni dijalekt i jezične ideologije u institucionalnom diskursu. *Suvremena lingvistika* 42/81. 67–103.
- TAFRA, BRANKA. 2005. *Od riječi do rječnika*. Školska knjiga. Zagreb.
- VOLENC, VENO. 2015. Sociolingvističko istraživanje hrvatskoga pravopisa: društveni stavovi o eksplicitnoj normi. *Jezikoslovlje* 16/1. 69–102.

Rječnici:

- AŠRHJ = *Anićev školski rječnik hrvatskoga jezika*. 2015. Ur. Sinković, Silvia. Znanje. Zagreb.
- RHJ = *Rječnik hrvatskoga jezika*. 2000. Ur. Šonje, Jure. Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga. Zagreb.
- ŠRHJ = *Školski rječnik hrvatskoga jezika*. 2012. Ur. Brozović Rončević, Dunja. Institut za jezik i jezikoslovlje i Školska knjiga. Zagreb.
- VRHSJ = *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*. 2015. Ur. Jojić, Ljiljana. Školska knjiga. Zagreb.

Mrežni izvori:

- British National Corpus. <http://www.natcorp.ox.ac.uk/> (pristupljeno 21. siječnja 2016.).
- Corpus of Contemporary American English. <http://corpus.byu.edu/coca/> (pristupljeno 21. siječnja 2016.).
- Hrvatska enciklopedija. <http://www.enciklopedija.hr/> (pristupljeno 9. siječnja 2016.).
- Hrvatski jezični portal. <http://hjp.znanje.hr/> (pristupljeno 9. siječnja 2016.).
- Hrvatski mrežni korpus (hrWaC). http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align= (pristupljeno 12. svibnja 2017.).
- Jezični savjetnik Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. <http://jezicni-savjetnik.hr/> (pristupljeno 9. siječnja 2016.).
- Proleksis enciklopedija. <http://proleksis.lzmk.hr/> (pristupljeno 9. siječnja 2016.).

The relation between norm and usage on the example of paronyms

Abstract

In this paper, based on the research of paronym use, we discuss the relationship between the norm and usage, and the challenges of researching norm and usage. Paronyms, as words that look similar but have a different meaning are an interesting standard language issue – and a linguistic issue as well because paronymy is a type of lexical relationship. When researching paronyms as a standard language issue we are faced with the challenge of researching norm and usage; therefore, we think about the normative sources in the Croatian language, about what the norm should be based on, and about the possible ways of researching usage. The research was carried out on the sample of 296 participants via an anonymous questionnaire that comprised a sentence completion task. The results of the research show that there are paronym pairs which a quite high percentage of participants uses in a meaning that is different from what is prescribed by the norm; the results also show that the norm itself does not always treat certain pairs as paronyms, but rather as synonyms.

Ključne riječi: paronimi, norma, uzus, analiza korpusa

Keywords: paronyms, norm, usage, corpus analysis

